

Els catàlegs del paisatge

Pere Sala i Martí

Introducció

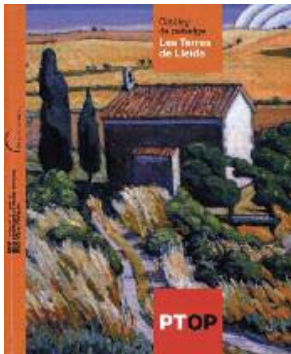
Catalunya gaudeix d'una gran riquesa i diversitat de paisatges de les més elevades del continent europeu. Ara bé, en les darreres dècades, els paisatges de Catalunya s'han modificat com mai no havia succeït fins ara, i aquesta transformació no ha comportat, en general, una millora de la qualitat dels paisatges, sinó més aviat el contrari. Caldria apuntar com a factors determinants d'aquestes transformacions els canvis de model agrícola, de producció industrial, de transport, d'infraestructures, de turisme i de lleure, els nous models de planificació a escala regional i local i, en definitiva, els canvis en l'economia europea i mundial. S'ha d'afegir a aquesta llista l'existència d'un context jurídic que ha tractat el paisatge més aviat a partir de les seves singularitats i excepcionalitats, i no amb un plantejament més globalitzador, la qual cosa ha provocat que el desordre hagi impregnat molts dels paisatges quotidians.

La Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya (en endavant, Llei de paisatge), neix amb l'objectiu de redreçar aquestes dinàmiques i, en aquest sentit, crea el catàleg del paisatge com un instrument nou per a la introducció d'objectius paisatgístics en el planejament territorial a Catalunya, així com en les polítiques sectorials. S'adopten, d'aquesta manera, els principis i les estratègies d'acció que estableix el Conveni europeu del paisatge (en endavant CEP) promogut pel Consell d'Europa.

Els catàlegs del paisatge. Una eina per introduir el paisatge en la planificació territorial i sectorial

Els catàlegs del paisatge són un instrument per protegir, gestionar i ordenar el paisatge a Catalunya des de la perspectiva del planejament territorial. El seu objectiu principal és contribuir a la incorporació de criteris paisatgístics en els plans territorials parcials (qüestió fonamental, sobretot, pel fet que aquests se situen jeràrquicament per sobre del planejament urbanístic municipal), però també en els plans directores territorials i en els urbanístics, així com en els plans sectorials lligats al paisatge (conservació de la natura, agricultura, indústria, infraestructures de transport, cultura i turisme), i a la sensibilització de la societat catalana.

Els catàlegs del paisatge no són un mer inventari d'elements, espais o valors, tal com podria fer pensar el seu nom. Són les eines que ens permeten conèixer com és el nostre paisatge i quins valors té, quins factors expliquen que tinguem un determinat tipus de paisatge i no un altre, com evoluciona en funció de les actuals dinàmiques econòmiques, socials i ambientals i, finalment, quin tipus de paisatge volem en el futur i com podem assolir-lo. Els catàlegs, per tant, aporten informació de gran interès sobre tots els paisatges catalans, els seus valors existents i aquells que podem potenciar, i contribueixen d'aquesta manera a definir i aplicar una nova política de paisatge

El Catàleg del paisatge de les Terres de Lleida es va aprovar definitivament el dia 10 de setembre de 2008.

a Catalunya, que ha de comptar amb la connivència i participació activa dels agents socials que intervenen en el territori.

Àmbit d'aplicació i alguns criteris que en regeixen l'elaboració

L'abast territorial dels catàlegs del paisatge es correspon amb el de cadascun dels set àmbits d'aplicació dels plans territorials parcials: Alt Pirineu i Aran, Comarques Centrals, Camp de Tarragona, Terres de Lleida, Regió Metropolitana de Barcelona, Comarques Gironines i Terres de l'Ebre.

Els catàlegs del paisatge parteixen d'una visió integrada del paisatge: prenen els components naturals i culturals conjuntament, mai per separat. El paisatge, d'acord amb la definició adoptada pel CEP, s'entén en els catàlegs com una àrea, tal com és percebuda per la població, el caràcter de la qual és el resultat de la interacció dinàmica de factors naturals (com el relleu, la hidrologia, la flora o la fauna) i humans (com les activitats econòmiques o el patrimoni històric). El paisatge es concep, al mateix temps, com la fesomia d'un territori amb tots els seus elements naturals i antròpics i com el conjunt de sentiments i emocions que desperta en el moment de contemplar-lo. És, per tant, un producte social, la projecció cultural d'una

societat en un espai determinat des d'una dimensió material, espiritual i simbòlica.

D'altra banda, seguint els principis del Conveni, els catàlegs del paisatge van més enllà de la protecció dels paisatges i centren les seves propostes en la seva gestió i ordenació, principal repte que tenen actualment molts dels paisatges de Catalunya. No es persegueix, doncs, la immutabilitat dels paisatges, sinó més aviat la defensa d'uns valors que no han de desaparèixer amb l'evolució de cada territori.

Una altra de les característiques bàsiques dels catàlegs del paisatge és que els resultats no exclouen cap part del territori; ben al contrari, analitzen també els espais marginals i degradats, així com els quotidians (com per exemple els paisatges de les àrees comercials, els grans nusos de comunicacions o els espais industrials).

Continguts

La Llei de paisatge estableix quins han de ser els continguts mínims que incorporen els set catàlegs del paisatge:

- L'inventari dels valors paisatgístics presents a la seva àrea.
- L'enumeració de les activitats i els processos que incideixen o han incidit de manera més notòria en la configuració actual del paisatge.
- L'assenyalament dels principals recorreguts i espais des dels quals es percep el paisatge.
- La delimitació de les unitats de paisatge, enteses com a àrees estructuralment, funcionalment i/o visualment coherents sobre les quals pot recaure un règim diferenciat de protecció, gestió o ordenació.
- La definició dels objectius de qualitat paisatgística per a cada unitat de paisatge. Aquests objectius han d'expressar les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn.

- La proposta de mesures i accions necessàries per assolir els objectius de qualitat paisatgística.

Funcions

Els catàlegs del paisatge són documents al servei de la societat civil, que alhora permeten una decisió pública documentada en matèria de paisatge i que tenen les funcions següents:

- Servir de base per definir les **directrius del paisatge**, que s'han d'incorporar als set plans territorials parcials que elabora el Departament de Política Territorial i Obres Públiques, així com als plans directors territorials i urbanístics (vegeu capítol sobre les directrius del paisatge).
- Ser una referència útil per a l'elaboració d'**instruments urbanístics** i la presa de **decisions urbanístiques** en general tant per als ajuntaments com per als equips redactors.
- Constituir documents de partida per a la **definició d'estratègies regionals o locals**, com les **cartes del paisatge**, que n'han de tenir en compte les prescripcions (vegeu el capítol sobre les cartes del paisatge).
- Servir com a documents de base per a **campanyes de sensibilització** sobre la diversitat paisatgística de Catalunya i els seus valors, i per a la inserció del paisatge en **diferents nivells de l'ensenyament** a Catalunya.
- Ser útils en la planificació sectorial, per exemple per a la definició de **polítiques de conservació de la natura, agràries, de desenvolupament rural o de promoció turística** associada al paisatge.
- Proporcionar els objectius de qualitat paisatgística i la informació necessaris per als processos d'**avaluació de la integració paisatgística de les actuacions i d'avaluació ambiental** de plans, programes i projectes.

Els plans territorials parcials i els catàlegs del paisatge tenen el mateix àmbit territorial d'aplicació; els plans incorporen en les seves directrius del paisatge les recomanacions que es deriven dels catàlegs.

Elaboració i aprovació dels catàlegs

El Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, assigna a l'Observatori del Paisatge de Catalunya la tasca d'elaborar els set catàlegs del paisatge de Catalunya.

També estableix que els catàlegs del paisatge han de ser aprovats amb caràcter previ per la Direcció General d'Arquitectura

ESTAT DEL PROCÉS D'ELABORACIÓ I APROVACIÓ DELS CATÀLEGS DEL PAISATGE DE CATALUNYA (setembre de 2009)

	Direcció, coordinació i elaboració	Treballs per a l'elaboració	Publicació de l'aprovació prèvia (DPTOP)	Publicació de l'aprovació definitiva (DPTOP)
Alt Pirineu i Aran	Observatori del Paisatge	Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)		
Camp de Tarragona	Observatori del Paisatge	Universitat Rovira i Virgili (URV) i Universitat de Girona (UdG)	30-07-2008 (DOGC 5184)	15-06-2010 (DOGC 5650)
Comarques Centrals	Observatori del Paisatge	Universitat de Barcelona (UB)		
Comarques Gironines	Observatori del Paisatge	Universitat de Girona (UdG) i Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)	06-09-2010 (DOGC 5708)	
Regió Metropolitana de Barcelona	Observatori del Paisatge	Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)		
Terres de Lleida	Observatori del Paisatge	Universitat de Lleida (UdL) i Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)	27-11-2007 (DOGC 5017)	19-09-2008 (DOGC 5219)
Terres de l'Ebre	Observatori del Paisatge	Consorci de Serveis (CODE) i Universitat Rovira i Virgili (URV)	16-11-2009 (DOGC 5506)	03-08-2010 (DOGC 5684)

Font: Observatori del Paisatge

i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques i definitivament pel conseller d'aquest Departament, previ procés d'informació pública.

Breus apunts metodològics

Prototip de catàleg del paisatge: la construcció i actualització permanent d'una metodologia

Els catàlegs del paisatge són una eina completament nova que té molt pocs precedents a escala internacional, per bé que a Europa hi ha una important base de coneixement en aquest aspecte, entre la qual destaca l'experiència acumulada al Regne Unit (concretament per l'oficina governamental Natural England) i a Irlanda, amb les avaluacions del caràcter del paisatge (*Landscape Character Assessment*), o a Bèlgica, França, Eslovènia i Espanya, amb els respectius atles paisatgístics.

Quan l'Observatori del Paisatge va rebre l'encàrrec de la Generalitat de Catalunya d'elaborar els catàlegs del paisatge, va formular-se algunes preguntes: Com han de ser els catàlegs del paisatge? A quina escala s'han de realitzar? Quins valors s'han d'identificar? Com s'avaluen els paisatges? Com es posen a un mateix nivell els seus elements naturals, culturals i perceptius? Què són els objectius de qualitat paisatgística? I la principal: Com s'han de traduir els objectius de qualitat paisatgística en directrius útils per al planejament territorial i urbanístic?

Aquests dubtes, sumats al caràcter innovador de l'eina i la seva transcendència en la planificació territorial a Catalunya, van impulsar l'Observatori del Paisatge a preparar un prototipus¹ que estableix un marc comú de treball per elaborar els set catàlegs del paisatge d'una forma coherent i coordinada i que se sotmet a un ajust i una actualització permanents fruit dels treballs en curs i de l'intercanvi amb altres experiències europees.

Fases d'elaboració

El procediment per elaborar els catàlegs del paisatge es divideix en quatre fases:

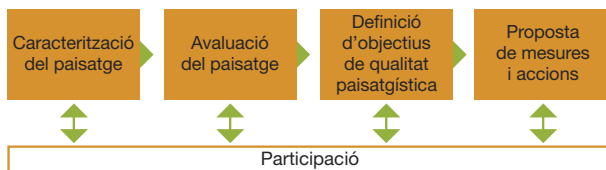
Fase 1. Identificació i caracterització, en què s'identifiquen les unitats de paisatge i se'n descriu el caràcter, la seqüència evolutiva, els valors, la dinàmica general i els factors naturals i socioeconòmics que han intervingut –i intervenen– en la seva evolució i transformació, i s'analitza la possible evolució futura del paisatge bo i considerant les dinàmiques naturals del medi, així com les tendències socioeconòmiques, la legislació vigent o la implementació de les polítiques públiques.

Fase 2. Avaluació del paisatge, que consisteix a estudiar les debilitats, les amenaces, les fortaleses i les oportunitats per protegir, gestionar i ordenar el paisatge, en clau de sostenibilitat.

Fase 3. Definició dels objectius de qualitat paisatgística, en què la participació dels agents implicats en les transformacions que tenen lloc en el paisatge i en el seu ús pren un paper rellevant (vegeu l'apartat sobre Objectius de qualitat paisatgística).

Fase 4. Establiment de criteris i accions, base per a la definició de les directrius del paisatge (vegeu l'apartat sobre Criteris i accions, base per a la definició de les directrius del paisatge).

ESQUEMA DE FASES D'ELABORACIÓ DELS CATÀLEGS DEL PAISATGE I EL SEU VINCLE AMB LA PARTICIPACIÓ

Font: Observatori del Paisatge

Consulta i participació pública

Els catàlegs del paisatge integren la consulta i participació pública com a eina per a la implicació i la coresponsabilitat de

El prototipus de catàleg del paisatge, confegit d'una manera semblant a les *guidelines* d'origen anglosaxó, va ser posat a la consideració de més de setanta institucions, grups de recerca i experts en paisatge per tal d'obtenir el màxim consens sobre els continguts.

la societat en la gestió i planificació del paisatge. La seva importància també rau en el fet que és través del procés participatiu es poden detectar factors perceptius, identitaris i intangibles del paisatge –com el sentit d'un lloc, per exemple–, factors que difícilment s'identificarien exclusivament des del treball de tècnics especialitzats.

Per captar el màxim de visions diferents sobre un mateix paisatge, la consulta pública, que es realitza a diferents nivells i varia en cada catàleg del paisatge, ha utilitzat diversos mecanismes de consulta pública:² l'enquesta telefònica, estudis d'opinió, consulta a través del web de l'Observatori, entrevistes als agents del paisatge, grups de discussió, tallers amb agents del paisatge, tallers amb persones a tall individual o tallers oberts.

Alguns resultats rellevants dels catàlegs

Unitats de paisatge

L'elaboració dels set catàlegs del paisatge ha permès obtenir, per primera vegada, el mapa de les unitats de paisatge de

Catalunya. Amb 135 paisatges, el mapa palesa la gran diversitat i riquesa de paisatges de casa nostra, de les més elevades del continent europeu. Les unitats de paisatge són les àrees que tenen un mateix caràcter paisatgístic, és a dir, caracteritzades per un conjunt d'elements que contribueixen a fer que un paisatge sigui diferent d'un altre.

Amb la voluntat de fer-los més propers a la població, els paisatges han estat denominats d'acord amb el reconeixement popular més habitual, després d'un procés de consulta pública i participació ciutadana. Moianès, Pinyana, vall baixa del Llobregat, conca de Tremp, valls d'Olot, etc., són noms ben arrelats entre la població i que pertanyen a la memòria col·lectiva.

Les unitats de paisatge són rellevants perquè constitueixen les peces territorials bàsiques on aplicar polítiques de paisatge concretes. Tenen una extensió mitjana de 237 km², adequada per ser integrades en els plans territorials parcials o els plans directors territorials. El mapa de les unitats de paisatge té, a més, un gran potencial pedagògic.³

Valors en el paisatge

Els catàlegs del paisatge identifiquen diversos tipus de valors del paisatge:

- **Valors naturals i ecològics**, referits als factors o elements que determinen la qualitat del medi natural.
- **Valors estètics**, relacionats amb la capacitat que té un paisatge per transmetre un determinat sentiment de bellesa.
- **Valors històrics**, corresponents a les empremtes més rellevants que l'ésser humà ha deixat en el paisatge al llarg de la història.
- **Valors productius**, relacionats amb la capacitat d'un paisatge per proporcionar beneficis econòmics, per mitjà de la conversió dels seus elements en recursos.

■ **Valors d'ús social**, relacionats amb la utilització que un individu o un determinat col·lectiu fan d'un paisatge.

■ **Valors religiosos i espirituals**, corresponents a elements del paisatge o paisatges en conjunt que es relacionen amb pràctiques i creences religioses.

■ **Valors simbòlics i identitaris**, corresponents a la identificació que un determinat col·lectiu fa amb un paisatge.

La societat atribueix valors al paisatge. En aquest sentit, no tots els paisatges tenen el mateix significat per a tothom, i, d'altra banda, a cada paisatge se li poden atribuir diversos valors i en graus diferents, segons l'agent o individu que el percep. És per aquest motiu que els catàlegs del paisatge eviten la jerarquització de nivells de qualitat del paisatge i la quantificació dels seus valors, una tasca molt complexa –per no dir impossible.

Miradors i itineraris

Una de les formes de contemplació dels paisatges urbans i rurals és a través dels miradors. Aquests punts d'observació ens inviten, sedueixen, estimulen i, evidentment, ens faciliten la contemplació i l'estima pels paisatges, i, al mateix temps, hi podem experimentar verdaderes sensacions de plaer i tranquil·litat. No es tracta, doncs, d'una contemplació merament visual, sinó també emocional i vivencial. Els miradors més estratègics acostumen a localitzar-se en llocs elevats, accessibles, de més amplitud escènica, i amb vistes atractives i variades. Es tracta de cims, edificis públics de les ciutats, plaques, muralles, torres, castells, ermites, marges de les carreteres i autopistes, llocs que poden tenir al mateix temps una forta càrrega simbòlica i emocional per a la població. Alguns dels miradors inclouen mitjans explícits per a la interpretació dels paisatges, sobretot panells, mentre que en d'altres l'essència de cada paisatge i el seu significat poden induir-se per mitjà d'altres elements o simplement a través de la mirada. L'Observatori del Paisatge de Catalunya, mitjançant els catà-

Els paisatges de Catalunya

Font: Observatori del Paisatge

El Mapa de les unitats de paisatge de Catalunya defineix 135 unitats delimitades a partir de les característiques i les continuïtats del paisatge.

legs del paisatge, ha localitzat i cartografiat més de 450 punts d'observació estratègics de la diversitat de paisatges de Catalunya i els seus valors, que ofereixen excel·lents capacitats didàctiques i de sensibilització social i que poden esdevenir miradors.

OBJECTIUS GENERALS DE QUALITAT PAISATGÍSTICA PER A CATALUNYA

- 1 Uns paisatges ben conservats, gestionats i ordenats, independentment de la seva tipologia (urbans, periurbans, rurals o naturals) i del seu caràcter.
- 2 Uns paisatges vius i dinàmics –els existents i els de nova creació a través de la intervenció–, capaços d'integrar les inevitables transformacions territorials sense perdre la seva idiosincràsia.
- 3 Uns paisatges heterogenis, que reflecteixin la rica diversitat paisatgística de Catalunya i que s'allunyin de l'homogeneïtzació.
- 4 Uns paisatges endreçats i harmònics, que evitin el desordre i la fragmentació.
- 5 Uns paisatges singulars, que s'allunyin de la banalització.
- 6 Uns paisatges que mantinguin i potenciïn els seus referents i valors, tangibles i intangibles (ecològics, històrics, estètics, socials, productius, simbòlics i identitaris).
- 7 Uns paisatges sempre respectuosos amb el llegat del passat.
- 8 Uns paisatges que transmetin tranquil·litat, lliures d'elements dissonants, de sorolls discordants i de contaminació lumínica i olfactiva.
- 9 Uns paisatges que puguin ser gaudits sense posar-ne en perill el patrimoni i la idiosincràsia.
- 10 Uns paisatges que atenguin la diversitat social i contribueixin al benestar individual i social de la població.

Font: Observatori del Paisatge

D'altra banda, les carreteres són, actualment, les principals vies de penetració i coneixement dels paisatges. Amb la mateixa filosofia de base que per als miradors, els catàlegs identifiquen itineraris paisatgístics, tant transitables com no transitables.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) són la declaració de les preferències d'una societat en relació amb els seus paisatges, després de conèixer-ne l'estat, els valors i els riscos. Els objectius de qualitat paisatgística responen a la pregunta, tan senzilla, i complexa alhora, de "Quin paisatge volem?", després de recollir l'opinió de la ciutadania i dels principals agents socials i econòmics presents a cada territori.

Més enllà de la incidència que tinguin en els instruments propis de la planificació territorial, urbanística o sectorial, els objectius de qualitat paisatgística també tenen la funció d'incrementar la consciència ciutadana en relació amb el paisatge. Els objectius de qualitat paisatgística han d'actuar de guia i de marc de referència no només per a l'Administració, en qualsevol dels seus nivells, sinó també per al conjunt de la ciutadania.

Cadascun dels set catàlegs del paisatge defineix per al seu àmbit territorial uns objectius de qualitat paisatgística específics, els quals són coherents amb els objectius generals de qualitat paisatgística que l'Observatori del Paisatge ha definit per a tot Catalunya.

Criteris i accions, base per a la definició de les directrius del paisatge

Els catàlegs del paisatge, finalment, proposen criteris i accions per complir els objectius anteriors. La proposta de criteris i accions constitueix la base principal per a la formulació de les directrius del paisatge que han d'incorporar-se en els plans territorials parcials.

Més enllà dels catàlegs: la integració de les directrius del paisatge en el planejament territorial i en les polítiques sectorials

Els catàlegs del paisatge no pretenen dibuixar el futur paisatge de Catalunya, més enllà de remarcar certes tendències que semblen evidents. En canvi, sí que defineixen objectius, criteris i accions concretes que, una vegada transformats en directrius del paisatge, contribueixin a millorar la qualitat dels paisatges de Catalunya i, en definitiva, la qualitat de vida dels ciutadans i les ciutadanes. La Llei de paisatge estableix que les directrius del paisatge esmentades, de caràcter normatiu, han de ser integrades en els plans territorials parcials i ens plans directores territorials. Aquest punt situa normativament el paisatge, per primer cop, en el vèrtex de la planificació territorial a Catalunya. Tot i això, és molt necessari precisar més els instruments que permetin traspasar aquestes directrius del paisatge de l'escala territorial a la municipal, introduint el paisatge en la normativa urbanística i edificatòria i en els instruments de planejament urbanístic, ja que és aquest nivell el que acaba tenint un paper decisiu per abordar aquelles dinàmiques urbanístiques que degraden i empobreixen la qualitat de bona part dels nostres paisatges quotidians, sobretot els de les perifèries urbanes, els litorals, els de muntanya o els agrícoles.

D'altra banda, la introducció de les directrius del paisatge en les polítiques sectorials és una qüestió encara no resolta, que necessita polítiques transversals –no sempre fàcils d'impulsar i que sovint topen amb esculls institucionals i organitzatius.

Els catàlegs del paisatge han de permetre avançar amb decisió cap a una nova cultura d'ordenació del territori que exigirà, sens dubte, dosis elevades de sensibilitat paisatgística per part de tots els agents que hi intervenen.

Per a cada unitat de paisatge s'obté una fitxa que en descriu els elements naturals i humans, l'evolució històrica, l'organització i dinàmica actuals, l'expressió artística, els valors, les principals rutes i punts d'observació i gaudi, una descripció de la possible evolució, l'avaluació d'amenaques i oportunitats i els objectius de qualitat paisatgística.

NOTES

¹ El prototipus de catàleg del paisatge pot consultar-se al web de l'Observatori del Paisatge (www.catpaisatge.net).

² Aquests instruments han rebut el suport i l'experiència de la Direcció General de Participació Ciutadana del Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació Ciutadana de la Generalitat de Catalunya.

³ Una primera mostra del valor pedagògic del mapa d'unitats de paisatge de Catalunya és la seva inclusió en els llibres de text de l'assignatura de Geografia de batxillerat del curs 2009-2010.